

Дана стратегія є логічним наслідком раніше обраної банком стратегії обмеженого росту й наступальної конкурентної стратегії, що неї впливає. Вона передбачає досить високий рівень економічної безпеки і припускає можливість використання службою безпеки всього комплексу легітимних методів профілактики й відбиття потенційних загроз. Як виняток допускається використання й не повністю легітимних методів, але лише відносно тих конкурентів або інших джерел загроз, які першими застосували подібні методи проти конкретного банку.

Варіант є компромісним між першою й другою стратегіями, зм'якшуючи їхні радикальні недоліки (однак, не дозволяючи в повному обсязі використати й переваги). У сучасних умовах застосовується більшістю кредитно-фінансових організацій.

Для розв'язання наявних проблем, які перешкоджають ефективному розвитку банків, для забезпечення конкурентних переваг та належного рівня економічної безпеки банку необхідно вдосконалювати процес формування та реалізації стратегії управління економічною безпекою банку. Обґрунтована і правильно розроблена стратегія управління економічною безпекою банку є однією з умов успішної реалізації його загальної стратегії розвитку.

Література

1. Шершньова О.Ю. Стратегічне управління / О.Ю. Шершньова, С.В. Оборська. – К.: Вид-во КНЕУ, 1999. – 246 с.
2. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд. – М.: Банки и биржи, 1998. – 468 с.
3. Ансофф И. Стратегическое управление / пер. с англ., под ред. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
4. Сумець О.М. Стратегії сучасного підприємства та його економічна безпека: навч. посіб. / О.М. Сумець, М.Б. Тумар. – К.: «Хай-Тек Прес», 2008. – 400 с.
5. Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд. – М.: Мысль. – 1990. – 388 с.
6. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – М.: Прогресс. – 1991. – 356 с.
7. Банківський менеджмент: навч. посіб. / О. Кириченко, І. Гітленко, А. Ятченко. – К.: Основи, 1999. – 671 с.
8. Єрмошкіна О.В. Формування фінансової стратегії комерційного банку на основі порівняльної оцінки параметрів оптимізаційних моделей / О.В. Єрмошкіна, В.С. Тішкіна // Економічний вісник НГУ. – 2010. – №2. – С. 52-57.
9. Козьменко С.М. Стратегічний менеджмент банку: навч. посіб. / С.М. Козьменко, Ф.І. Шпиг, І.В. Волошко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 734с.

Рецензент докт. екон. наук, доцент О.Н. Колодизев

336.226.46

*Якуша Я.В., аспірант,
Херсонський національний технічний університет*

**ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ЕКОЛОГІЧНОГО
ОПОДАТКУВАННЯ ДО УКРАЇНСЬКИХ УМОВ**

Фундаментом природоохоронної політики в розвинених країнах є максимальне забезпечення дотримання екологічних стандартів на всіх стадіях діяльності природокористувачів. При цьому досвід пошуку методів стабілізації і зниження негативного впливу на довкілля, а також розуміння неможливості забезпечення екологічної безпеки окремої території (країни) лише власними зусиллями призвели до необхідності здійснення координації дій різних країн з метою вирішення питань в даному напрямі. Зокрема, це стосується пошуку шляхів створення умов для стимулювання компаній у напрямі скорочення ними рівня негативного впливу на природне середовище за допомогою введення інструментів та стимулів за надання права здійснення такого роду дій, з метою компенсації заподіяних довкіллю збитків. Мова йдеться про систему екологічного оподаткування, яка на сьогоднішній день займає не останнє місце серед інших обов'язкових платежів в сучасних податкових системах світу.

В Україні поки що немає екологічної політики, рівноцінної європейській, хоча певні ініціативи у державній політиці свідчать про її значний потенціал. Незважаючи на надмірну централізацію і недемократичність державної системи екологічного управління, в Україні є приклади ініціативних та активних політик регіонального значення. Це Донецько-Придніпровський, Запорізький, Харківський регіони та м. Київ. Зазначені регіони мають свої концепції сталого розвитку, які містять аспекти ефективної регіональної екологічної політики, що базуються на рециркуляції грошових коштів від екологічних платежів з метою стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження екологічно

доцільних технологій. Але, на жаль, за відсутності переконливих аргументів необхідності розвитку цих концепцій, потенціал регіональних екологічних політик не розвивається і не підтримується державою, головною прерогативою якої є зосередження уваги на вирішенні поточних завдань трансформаційної економіки. Водночас необхідність реформування екологічної складової державної політики займає неабияке значення для нашої держави, це підтверджується станом екосистемного потенціалу, що характеризується як антропогенно виснажений внаслідок нераціонального використання природних ресурсів.

Проблемам адаптації світового досвіду відносно питань екологічного оподаткування до українських умов присвячена велика кількість праць вітчизняних вчених, зокрема Веклича О.О., Серебрянського Д.М., Маслюківської О.П., Хвесика М.А., Данилишина Б.М., Синякевича І.М., Лалаєвої В.М. та інших, які в своїх працях доводять, що чинна на сьогодні податкова система негативно впливає на економічне зростання та екологічну ситуацію в Україні. В той же час, недостатньо уваги приділено суперечностям та проблемам функціонування вітчизняної моделі екологічного оподаткування, опираючись на європейський досвід, який, в свою чергу, характеризується високими показниками ефективності сучасних податкових політик.

Метою даної статті є дослідження сучасного стану системи екологічного оподаткування в Україні і порівняння її з аналогічними системами, що діють в країнах – членах ЄС, для узагальнення проблем функціонування вітчизняної системи екологічного оподаткування.

Екологізація бюджетно-податкової системи, як свідчить практика оподаткування розвинутих країн, є ефективним засобом успішного досягнення одночасно двох національно важливих цілей – наповнення державних бюджетів і розв'язання проблем якості довкілля. В загальному розумінні принципи екологічної політики розвинутих країн полягають у наступному: розроблення і здійснення стратегій із залученням цільових індикаторів збереження екосистем з метою подолання сучасних тенденцій щодо їхньої деградації; забезпечення сталого збалансованого землекористування з використанням екологічно раціонального територіального планування та управління земельними ресурсами; створення комплексної регіональної інфраструктури охорони, оздоровлення і відтворення навколишнього природного середовища (далі – НПС) та його екосистем; розвиток чистого виробництва, використання доступних новітніх технологій для екологічного виробництва палива та енергетики, доступність екологічної інформації; розроблення регіональних стратегій, покликаних стимулювати зміну нераціональних регіональних структур споживання, з урахуванням місцевої інфраструктури.

У сучасній Європі виділяють чотири великих регіони, що згруповані виходячи з окремих характеристик екологічної політики, яку вони проводять [1; с. 352]:

перший регіон – це південні країни Європи, що найменш економічно розвинуті та мають аграрну спрямованість виробництва. Вони мають багато невирішених екологічних проблем та покладаються у їх вирішенні на фінансову допомогу з боку Європейського Співтовариства;

другий регіон – це Північна Європа, держави якої відрізняються найбільш гармонійним розвитком та раціональним використанням природних ресурсів. Ці країни успішно вирішують екологічні проблеми, опираючись на традиційно екологізований світогляд широких верств населення;

третій регіон – це країни Північно-Західної Європи, вони відрізняються високим промисловим потенціалом та дуже забрудненим природним середовищем. Країни цього регіону мають в розпорядженні достатню кількість ресурсів для фінансування у повному обсязі програм екологічної політики;

четвертий регіон – країни Східної Європи, які відрізняються дуже високим рівнем забруднення природного середовища та не мають економічних і фінансових засобів для оперативного та стратегічного вирішення екологічних проблем.

На сьогоднішній день, у 26 країнах – членах Євросоюзу (далі – ЄС) широко застосовують близько 370 видів екологічних податків [2; с.87]. Відповідно до цільового спрямування їх поділяють на: податки, які переважно призначені для покриття екологічних витрат; податки, що стимулюють екологічно релевантну поведінку економічних агентів (виробників і споживачів); податки, що виконують переважно фіскальну функцію для подальшого фінансування природоохоронних заходів. Так, у країнах – членах ЄС надходження від екологічних податків склали у 2008 році 6453,9 млн. євро, що становить 2,6% від загальної суми ВВП за аналогічний період (табл. 1) [4]. З табл. 1 видно, що на першому місці у рейтингу найекологізованих країн – членів ЄС знаходиться Данія, де екологічні податки склали 5,7% від загального обсягу ВВП за 2008 рік. Слід звернути увагу на те, що протягом останніх 10 років цей показник залишався майже незмінним, і на 10% у 2008 році перевищив аналогічний показник 1999 року.

Таблиця 1

Динаміка частки показників екологічного оподаткування в загальному обсязі ВВП у країнах – членах ЄС протягом 1999 – 2008 роках

Країна	Частка екологічних податків (ЕП) в загальному об'ємі ВВП, %										ЕП, млн. євро	Темп росту	ВВП, млн. євро
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2008/ 1999	2008
Болгарія	2,3	2,5	2,8	2,2	3,0	3,4	3,1	3,1	3,4	3,5	42,9	1,6	1 209,2
Чехія	2,6	2,6	2,6	2,5	2,6	2,6	2,7	2,6	2,5	2,5	89,0	0,9	3 628,0
Данія	5,4	5,3	5,2	5,4	5,2	5,6	6,0	6,2	5,9	5,7	762,4	1,1	13 329,2
Німеччина	2,3	2,4	2,5	2,5	2,7	2,5	2,5	2,4	2,2	2,2	1232,8	1,0	55 468,0
Естонія	1,7	1,7	2,1	2,0	1,9	2,1	2,3	2,2	2,3	2,4	9,0	1,4	379,3
Ірландія	3,0	2,9	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	106,9	0,8	4 409,3
Греція	2,7	2,3	2,5	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	93,0	0,7	4 716,0
Іспанія	2,3	2,2	2,1	2,1	2,1	2,0	1,9	1,9	1,8	1,6	290,2	0,7	17 773,0
Франція	2,7	2,5	2,3	2,5	2,4	2,4	2,3	2,3	2,2	2,1	864,5	0,8	41 058,2
Італія	3,4	3,1	3,0	2,8	2,9	2,8	2,7	2,7	2,6	2,4	927,8	0,7	38 192,7
Кіпр	2,5	2,7	3,0	2,9	3,7	4,0	3,5	3,3	3,4	3,1	17,1	1,3	542,3
Латвія	2,5	2,4	2,2	2,3	2,5	2,6	2,7	2,4	2,1	1,9	8,7	0,8	449,4
Литва	2,9	2,4	2,5	2,8	2,8	2,7	2,3	1,8	1,8	1,7	8,8	0,6	533,5
Люксембург	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	3,1	2,9	2,6	2,5	2,5	24,7	0,9	986,2
Угорщина	3,3	3,0	2,8	2,8	2,6	2,7	2,7	2,8	2,8	2,7	77,1	0,8	2 853,3
Нідерланди	3,9	3,9	3,8	3,7	3,7	3,9	3,9	4,0	3,8	3,9	891,5	1,0	23 049,0
Австрія	2,3	2,4	2,6	2,7	2,7	2,7	2,6	2,5	2,4	2,4	163,8	1,0	6 795,1
Польща	2,1	2,1	2,1	2,4	2,5	2,6	2,7	2,8	2,7	2,6	242,6	1,2	9 376,7
Португалія	3,4	2,7	3,0	3,2	3,1	3,1	3,1	3,0	2,9	2,6	116,2	0,8	4 397,8
Румунія	3,9	3,4	2,4	2,1	2,4	2,4	2,0	1,9	2,1	1,8	44,2	0,5	2 486,2
Словенія	4,2	2,9	3,3	3,3	3,3	3,3	3,2	3,0	3,0	3,0	33,8	0,7	1 119,5
Словаччина	2,0	2,2	2,0	2,2	2,4	2,5	2,4	2,3	2,1	2,0	25,4	1,0	1 283,0
Фінляндія	3,4	3,1	3,0	3,1	3,2	3,2	3,1	3,0	2,7	2,7	138,0	0,8	5 049,0
Швеція	2,9	2,8	2,8	2,9	2,9	2,8	2,9	2,8	2,7	2,7	243,5	0,9	8 938,5
Разом	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6453,9	2,6	248022,5

Найменш розвинутою країною, виходячи з даного аналізу, є Іспанія, частка екологічних податків в загальному обсязі ВВП якої за останні 10 років скоротилася на 30% і становить лише 1,6%.

Зарубіжна практика екологічного оподаткування свідчить про високу ефективність цього інструменту. В широкому розумінні екологічні податки є складовою ціни на продукцію, застосування якої завдає екологічної шкоди. В свою чергу, споживачі, сплачуючи вартість такої продукції, виплачують суспільству непрямий податок за використання екологічно небезпечної продукції. В подальшому, завдяки накопиченим коштам, відбувається цільова адресна фінансова підтримка конкретної екологічної програми, метою якої є скорочення забруднення саме тими видами продукту, з яких стягується податок. За допомогою такого механізму перерозподілу коштів від екологічних податків була нарешті спростована догма, яка полягала у тому, що ці податки всього лише один із способів збільшення об'ємів платежів до бюджетів.

Однак, сума надходжень – це не єдиний істотний параметр ефективності податків, пов'язаних з охороною НПС. З погляду раціонального природокористування, важливим критерієм доцільності застосування екологічних податків є досягнуті зміни у поведінці суб'єктів господарювання, які виявляються, насамперед, у відмові ними від екологічно шкідливих видів діяльності, внаслідок чого відбувається одночасне зменшення податкових надходжень та підвищення природоохоронного ефекту, адже одним з основних принципів природокористування є єдність використання та охорони природних ресурсів. В країнах – членах ЄС обкладанню екологічним податком підлягають дії юридичних і фізичних осіб, які сприяють погіршенню стану НПС. Нині об'єктами екологічного оподаткування є енергоносії, транспортне обладнання та транспортні послуги, обсяги викидів у повітря та водне середовище забруднюючих речовин, озоноруйнівні речовини, побутові відходи та шум. Також у багатьох європейських країнах запроваджено екологічні податки на продукти – як стимулятор обмеження виробництва і споживання екологічно небезпечної, ресурсоемної продукції, а також продукції, яку виготовляють з рідкісних природних ресурсів.

У країнах – членах ЄС інтенсивно використовують екологічні податки не лише як дієвий інструмент перерозподілу фінансових коштів на користь екологічних програм, направлених на розв'язання поточних проблем збереження якості довкілля та запобігання екологічній шкоді національним господарствам, а і як засіб економічного стимулювання товаровиробників до активної інвестиційно-інноваційної природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності.

Також слід зазначити, що економічне стимулювання природоохоронної діяльності не обмежується тільки примусовими методами: важливу роль відіграє політика надання певних пільг та економічної допомоги підприємствам, які здійснюють боротьбу з забрудненням. Набуває розвитку ринковий механізм природоохоронної діяльності, який передбачає застосування екологічних субсидій, позик, податків, зборів, штрафів, кредитів і квот, пов'язаних з викидами шкідливих речовин. Вони дають змогу розподіляти фінансові ресурси і акумулювати їх на державних рахунках або в спеціальних фондах. З огляду на це, важливість впровадження подібного механізму екологічного оподаткування в Україні очевидна, адже особливістю нашої країни є наявність значної кількості депресивних територій із значним рівнем екологічної деградації. Екологічне оздоровлення і екосистемне відтворення зазначених територій має стати головним пріоритетом державної екологічної політики та управління в нашій країні.

Так звана «екологічна» складова вітчизняної податково-бюджетної системи репрезентована екологічним податком (а до 1.01.2011 р. – збором за забруднення НПС), який є загальнодержавним обов'язковим платежем. Варто звернути увагу на той факт, що в Україні екологічне оподаткування, незважаючи на свою економічну сутність з позиції джерела фінансування природоохоронних заходів, має характер податкових надходжень і фактично є способом збільшення коштів у доходній частині державного бюджету, при цьому майже не покриваючи витрати держави на охорону та відтворення НПС (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Динаміка надходжень збору за забруднення НПС у доходах Зведеного бюджету України у 2002 – 2009 роках, млн. грн.

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП	225810	267344	355113	441452	544153	720731	499864	912563
Доходи зведеного бюджету	61954,3	75285,8	91529,4	134183	171812	219937	297893	288580
Податкові надходження, всього	45392,5	54321	63161,7	98065,2	125743	161264	227165	208073
Збір за забруднення НПС, всього	189,1	269,4	319,3	414,9	795	1088,1	1182	1211,8
Видатки зведеного бюджету на охорону НПС	661,6	920,9	1183,3	1252,5	1636,6	2241,3	2764,7	2540,2

* Складено автором за даними Державного комітету статистики України та Міністерства фінансів України [4, 5]

З табл. 2 видно, що видатки зведеного бюджету на охорону НПС значно перевищують їх надходження (більш ніж у два рази). Однак, одночасно, спостерігається щорічне збільшення збору за забруднення НПС у доходах зведеного бюджету, з 189,1 млн. грн. у 2002 році до 1211,8 млн. грн. у 2009 році. Для більш детального синтезу проаналізуємо питому вагу збору за забруднення НПС в основних соціально-економічних показниках нашої держави (табл. 3).

Таблиця 3

Частка збору за забруднення НПС в основних соціально-економічних показниках України, %

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Частка збору за забруднення НПС в:								
ВВП	0,08	0,10	0,09	0,09	0,15	0,15	0,24	0,13
Доходах зведеного бюджету	0,31	0,36	0,35	0,31	0,46	0,49	0,40	0,42
Податкових надходженнях	0,42	0,50	0,51	0,42	0,63	0,67	0,52	0,58
Видатках зведеного бюджету на охорону НПС	28,58	29,25	26,98	33,13	48,58	48,55	42,75	47,70

* Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України та Міністерства фінансів України [4, 5]

Дані табл. 3 доводять, що діюча система екологічного оподаткування в Україні має низьке ресурсовідтворююче значення. Протягом 2009 року до зведеного бюджету надійшло збору за забруднення НПС у сумі 1211,8 млн. грн., що склало лише 47,70% загальних витрат держави на охорону НПС за цей рік (2540,2 млн. грн.). Графічно приведений аналіз можна відобразити наступним чином (рис.1).

Рис. 1. Динаміка надходжень збору за забруднення НПС та витратків Зведеного бюджету України на охорону НПС за 2002 – 2009 рр.

Отже, частка надходжень до бюджету України від збору за забруднення НПС у порівнянні з відповідною часткою екологічних податків у країнах – членах ЄС істотно відрізняється не лише абсолютною сумою, а й іншими параметрами, насамперед, змістом і якісним складом та найголовніше – економічним механізмом їх впливу на розв'язання проблем якості довкілля. Це пов'язано з тим, що в Україні відсутні певні групи екологічних податків, які притаманні системам оподаткування у країнах Євросоюзу. Мова йдеться про: так звані відкладені платежі, що сприяють покриттю екологічних витрат (податки на шумове забруднення, на батарейки, на доходи від тваринництва та інші); продуктові платежі, що стимулюють обмеження або ощадливе споживання товарів – потенційних забруднювачів довкілля (податки на пестициди, детергенти, пластмасу, певні види пального, транспорт).

Результати дослідження сучасного стану вітчизняної системи екологічного оподаткування і порівняння її з аналогічними системами, що діють в країнах – членах ЄС дали можливість відокремити певні суперечності та узагальнити проблеми функціонування моделі екологічного оподаткування в Україні, це насамперед: нівелювання у податковій надходження всіх основних інструментів вітчизняної фінансової системи природокористування та природоохоронної діяльності; наявність значного розриву між проголошеним принципом «забруднювач платить» і нормативами формування плати за забруднення, з одного боку, а також обсягами завданих збитків і дійсними витратами на їх відшкодування – з іншого; девальвація платежів за забруднення НПС; очевидні розбіжності в граничних розмірах податкових ставок відносно нормативів забруднення; відсутність певних груп екологічних податків, які притаманні системам оподаткування у країнах Євросоюзу

Нинішня екологічна податкова система України потребує реформування та розвитку, спрямованого на зниження негативного впливу на НПС шляхом підвищення частки фіскального потенціалу системи екологічного оподаткування. Виходячи з цього, беручи за основу європейський досвід, подальші дослідження будуть направлені на оцінку впливу окремих видів екологічних платежів на дохідну частину відповідних бюджетів з метою виявлення напрямів реформування вітчизняної системи екологічного оподаткування.

Література

1. Акишин А.С. Экологическая политика зарубежных стран и России: учеб. пособ. / А.С. Акишин. – Волгоград: ВолГУ, 2003. – 228 с.
2. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку: аналітична доповідь // Міністерство охорони НПС України; Програма Розвитку ООН; Глобальний Екологічний Фонд. – 2007. – 184 с.
3. Environmental taxes as % of GDP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Environment
4. Статистичні дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Статистичні дані Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=77643&stin

Рецензент докт. екон. наук, професор Н.С. Миколайчук